

THE LISTENERS

Walter de la Mare

(I)

BRIEF INTRODUCTION TO THE POEM

In this poem Walter de la Mare builds up an atmosphere of mystery. A man goes to a lonely house in a forest. He is riding a horse. He gets down his horse and knocks at the door. A bird flutters out of the tower. The horse moves about champing the grass growing in the forest. The traveller knocks at the door again. No one answers. The traveller feels the presence of some spirits in the house. There is silence all around. The traveller gives a louder knock at the door. Again, there is no answer. The traveller lifts his head and says, "Tell them I came, and no one answered, that I kept my word." Then the traveller rides his horse and leaves the place. The sound of horse-hoofs is heard for some time and then it dies away. Thus the poet builds up an atmosphere of mystery and supernaturalism round a very simple incident.

ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵਾਲਟਰ ਡੇ ਲਾ ਮੇਅਰ ਇੱਕ ਰਹੱਸ-ਭਰਿਆ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਸੁਨਸਾਨ ਮਕਾਨ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਘੋੜੇ ਉੱਪਰ ਸਵਾਰ ਹੈ। ਉਹ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਨੀਚੇ ਉੱਤਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੁਰਜੀ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਪੰਛੀ ਫੜ-ਫੜ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਘੋੜਾ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਉੱਗੀ ਹੋਈ ਘਾਹ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਮਾਰਦਾ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਘੰਮਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਯਾਤਰੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਯਾਤਰੀ ਨੂੰ ਮਕਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਪਰੇਤ ਆਤਮਾਵਾਂ ਦੀ ਉਪਸਥਿਤੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਖੋਸੀ ਛਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਯਾਤਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਯਾਤਰੀ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਵਾਅਦਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।" ਫਿਰ ਯਾਤਰੀ ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਉੱਥੋਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਤੱਕ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਵੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਧਾਰਨ ਘਟਨਾ ਦੇ ਗਿਰਦ ਰਹੱਸ ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕਤਾ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬੁਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਵਿਤਾ ਕਾ ਸੰਖੇਪ ਪਰਿਚਯ

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਮੈਂ ਵਾਲਟਰ ਡੇ ਲਾ ਮੇਅਰ ਏਕ ਰਹਸ্য-ਭਰਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪੈਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਏਕ ਮਨੁ਷ਿਆਨ ਜੰਗਲ ਮੈਂ ਏਕ ਸੁਨਸਾਨ ਮਕਾਨ ਪਰ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਏਕ ਘੋੜੇ ਪਰ ਸਵਾਰ ਹੈ। ਵਹ ਅਪਨੇ ਘੋੜੇ ਸੇ ਨੀਚੇ ਤੁਤਰਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਟਖਟਾਤਾ ਹੈ। ਬੁਰ੍ਜੀ ਮੈਂ ਸੇ ਏਕ ਪਕੀ ਫੜ-ਫੜ ਕਰਤਾ ਹੁਆ ਤੱਡੇ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਘੋੜਾ ਜੰਗਲ ਮੈਂ ਤਗੀ ਹੁੰਈ ਘਾਸ ਕੋ ਮੁੰਹ ਮਾਰਤਾ ਹੁਆ ਇਧਰ-ਤਧਰ ਘੂਮਨੇ ਲਗਤਾ ਹੈ। ਯਾਤਰੀ ਏਕ ਗਾਰ ਫਿਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਟਖਟਾਤਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਤੁਤਰ ਨਹੀਂ ਆਤਾ ਹੈ। ਯਾਤਰੀ ਕੋ ਮਕਾਨ ਕੇ ਅਨੰਦਰ ਕੁਛ ਪ੍ਰੇਤਾਤਮਾਓਂ ਕੀ ਉਪਸਥਿਤੀ ਮਹਸੂਸ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਖਾਮੀਸ਼ੀ ਛਾਈ ਹੁੰਈ ਹੈ। ਯਾਤਰੀ ਪਹਲੇ ਸੇ ਭੀ ਅਧਿਕ ਜੋਰ ਸੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਟਖਟਾਤਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਭੀ ਕੋਈ ਤੁਤਰ ਨਹੀਂ ਆਤਾ ਹੈ। ਯਾਤਰੀ ਅਪਨਾ ਸਿਰ ਊਪਰ ਕੋ ਤਠਾਤੇ ਹੁੰਏ ਕਹਤਾ ਹੈ, "ਤਨਸੇ ਕਹ ਦੇਨਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਯਾ ਥਾ, ਲੋਕਿਨ ਕਿਸੀ ਨੇ ਤੁਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿਯਾ ਥਾ, ਤਥਾ ਯਹ ਕਿ ਮੈਨੇ ਅਪਨਾ ਵਾਯਦਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿਯਾ ਥਾ।" ਫਿਰ ਯਾਤਰੀ ਅਪਨੇ ਘੋੜੇ ਪਰ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕਰ ਵਹਾਂ ਸੇ ਚਲਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਤਕ ਘੋੜੇ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਨਾਈ ਦੇਤੀ ਰਹਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਯਹ ਧੀਰੇ-ਧੀਰੇ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਵਿ ਏਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਾਧਾਰਣ ਘਟਨਾ ਕੇ ਗਿਰੰਦ ਰਹਸ्य ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕਤਾ ਕਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬੁਨ ਦੇਤਾ ਹੈ।

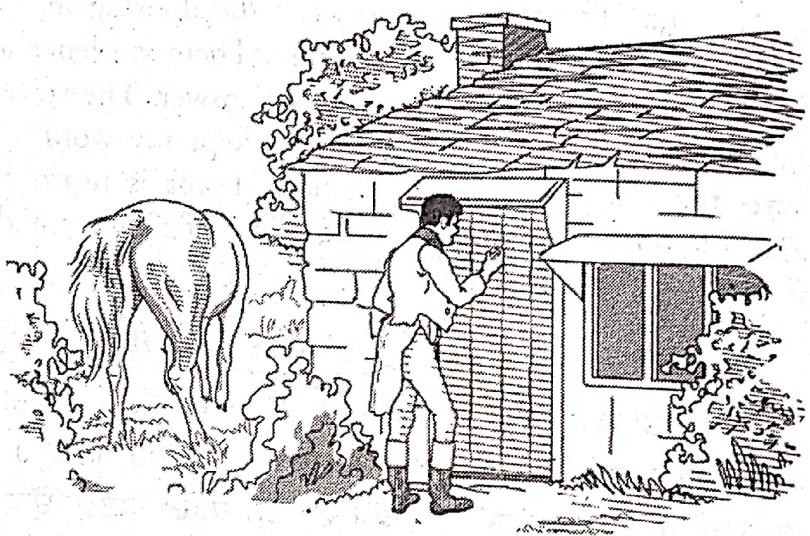
(III)

DETAILED SYNOPSIS OF THE POEM

In the poem, the poet builds up an atmosphere of mystery and supernaturalism. It is a moonlit night. A horse-rider goes to a lonely house in a forest. He gets down his horse. He knocks at the door. He shouts to ask if there is anybody inside. There is no answer. A bird flutters out of the tower. The traveller knocks again. Still there is no answer. Nobody comes down to greet him. Nor does anybody peep through the window to look at him.

There is silence all around. Everything is still. The only sound that can be heard is that of the horse. He is champing the grass growing in the forest. It is a weird sight.

The lonely traveller again gives a louder knock at the door. Even then there is no answer. The traveller lifts his head. He wants to see if someone is looking down through the window. He feels that some phantom listeners are standing there. He asks them to convey his message to the inmates of the house that he had kept his promise. He says, "Tell them I came, and no one answered."

After saying these words, the traveller rides back. The phantom listeners hear his foot upon the stirrup. Then they hear the sound of the horse-hoofs on the stony floor of the forest. The sound of the plunging hoofs soon dies away. Silence prevails there once again. Thus the poet mixes the elements of silence, moonlight and phantom listeners to create an atmosphere of supernaturalism.

ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਿਸਤਰਤ ਸਾਰ

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਵਿ ਇਕ ਰਹੁੱਸਮਈ ਅਤੇ ਵਿੱਲਖਣ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚਾਂਦਨੀ ਗਾਤ ਹੈ। ਇੱਕ ਘੋੜ੍ਹ-ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਟਖਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਪੰਛੀ ਫੜ-ਫੜ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯਾਤਰੀ ਫਿਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਟਖਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਖਿੜਕੀ ਵਿਚੋਂ ਝਾਕ ਕੇ ਉਸਦੇ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਹੈ।

ਚਾਰੋਂ ਪਾਸੇ ਖਮੋਸੀ ਪਸਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨਿਸਚਲ ਪਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਆਵਾਜ਼ ਜੋ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਘੋੜੇ ਦੀ ਹੈ। ਘੋੜਾ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਉੱਗੀ ਘਾਹ ਨੂੰ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬੜਾ ਵਿਲਖਣ ਹੈ।

ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਯਾਤਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਦਸਤਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਉੱਥੋਂ ਕੋਈ ਉਤੱਤ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਯਾਤਰੀ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਖਿੜਕੀ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਛਾਂ-ਮਾਤਰ ਸਰੋਤਾ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦਾ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਣ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਣ ਨਿਭਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, 'ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।'

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਯਾਤਰੀ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਤ-ਆਤਮਾਵਾਂ ਰਕਾਬ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਟਿਕਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਉਹ ਜੰਗਲ ਦੀ ਪਥਰੀਲੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਛਲਾਂਗਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਚਲਦੇ ਹੋਏ ਘੋੜੇ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਛੇਤੀ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਖਮੋਸ਼ੀ ਛਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿਣ ਖਮੋਸ਼ੀ, ਚਾਂਦਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਤ ਆਤਮਾਵਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਵਿਲਖਣ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਵਿਤਾ ਕਾ ਵਿਸ਼੍ਟੂਤ ਸਾਰ

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਮੌਂ ਕਵਿ ਏਕ ਰਹਸ਼ਯਮਯ ਔਰ ਵਿਲਕ਷ਣ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਚਾਂਦਨੀ ਰਾਤ ਹੈ। ਏਕ ਘੁੜਸ਼ਵਾਰ ਕਿਸੀ ਜੰਗਲ ਮੌਂ ਏਕਾਨਤ ਜਗਹ ਪਰ ਸਥਿਤ ਮਕਾਨ ਕੇ ਪਾਸ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਅਪਨੇ ਘੋੜੇ ਸੇ ਨੀਚੇ ਉਤਰਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਟਖਟਾਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਚਿਲਾ ਕਰ ਪ੍ਰਭਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਆ ਕੋਈ ਅਨਦਰ ਹੈ। ਕੋਈ ਉਤਰ ਨਹੀਂ ਆਤਾ ਹੈ। ਬੁਰਜੀ ਮੌਂ ਸੇ ਏਕ ਪਕੀ ਫਰ-ਫਰ ਕਰਤਾ ਹੁਆ ਤੱਡਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਧਾਤੀ ਫਿਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਟਖਟਾਤਾ ਹੈ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਫਿਰ ਭੀ ਕੋਈ ਉਤਰ ਨਹੀਂ ਆਤਾ ਹੈ। ਤਥੇ ਮਿਲਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਕੋਈ ਭੀ ਨੀਚੇ ਨਹੀਂ ਆਤਾ ਹੈ ਔਰ ਨ ਹੀ ਖਿਡਕੀ ਮੌਂ ਸੇ ਝਾਂਕ ਕਰ ਤਥਕੀ ਓਰ ਦੇਖਤਾ ਹੈ।

ਚਾਰੋਂ ਔਰ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਛਾਈ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨਿਸ਼ਚਲ ਖੱਡੀ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਏਕਮਾਤਰ ਆਵਾਜ਼ ਜੋ ਸੁਨਾਈ ਦੇਤੀ ਹੈ ਵਹ ਘੋੜੇ ਕੀ ਹੈ। ਘੋੜਾ ਜੰਗਲ ਮੌਂ ਤੁਗੀ ਘਾਸ ਕੋ ਖਾ ਰਹਾ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਦੂਧਧ ਬਡਾ ਵਿਲਕ਷ਣ ਹੈ।

ਵਹ ਅਕੇਲਾ ਧਾਤੀ ਦਰਵਾਜੇ ਪਰ ਦੋਬਾਰਾ ਔਰ ਭੀ ਜੋਰ ਸੇ ਦਸਤਕ ਦੇਤਾ ਹੈ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਫਿਰ ਭੀ ਵਹਾਂ ਸੇ ਕੋਈ ਉਤਰ ਨਹੀਂ ਆਤਾ ਹੈ। ਧਾਤੀ ਅਪਨਾ ਸਿਰ ਊਪਰ ਕੋ ਤਡਾਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਦੇਖਨਾ ਚਾਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਯਦ ਕੋਈ ਖਿਡਕੀ ਮੌਂ ਸੇ ਨੀਚੇ ਕੀ ਓਰ ਦੇਖ ਰਹਾ ਹੋ। ਵਹ ਮਹਸੂਸ ਕਰਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੇਤ-ਆਤਮਾਏਂ ਵਹਾਂ ਸੁਨਤੀ ਹੁੰਡੀ ਖੱਡੀ ਹੈਂ। ਵਹ ਤਥੇ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਂ ਤਥਕਾ ਯਹ ਸਨਦੇਸ਼ ਘਰ-ਵਾਲਾਂ ਕੋ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਂ ਕਿ ਤਥਨੇ ਅਪਨਾ ਪ੍ਰਣ ਨਿਭਾ ਦਿਯਾ ਥਾ। ਵਹ ਕਹਤਾ ਹੈ, “ਤਥੇ ਕਹ ਦੇਨਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਯਾ ਥਾ, ਕਿਨ੍ਤੁ ਕਿਸੀ ਨੇ ਉਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿਯਾ ਥਾ।”

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਨੇ ਕੇ ਬਾਦ ਵਹ ਧਾਤੀ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਤ-ਆਤਮਾਏਂ ਰਕਾਬ ਮੌਂ ਤਥਕੇ ਪੈਰ ਕੇ ਟਿਕਨੇ ਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਨਤੀ ਹੈਂ। ਫਿਰ ਵੇਂ ਜੰਗਲ ਕੀ ਪਥਰੀਲੀ ਧਰਤੀ ਪਰ ਘੋੜੇ ਕੇ ਖੁਰੋਂ ਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਨਤੀ ਹੈਂ। ਛਲਾਂਗੋਂ ਲਗਾ ਕਰ ਚਲਤੇ ਹੁਏ ਘੋੜੇ ਕੇ ਖੁਰੋਂ ਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੀਂਘ ਹੀ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਵਹਾਂ ਏਕ ਬਾਰ ਫਿਰ ਸੇ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਛਾ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਵਿ ਖਾਮੋਸ਼ੀ, ਚਾਂਦਨੀ ਔਰ ਪ੍ਰੇਤ-ਆਤਮਾਓਂ ਸੰਬੰਧੀ ਤਤਕਾਂ ਕੋ ਮਿਲਾ ਕਰ ਵਿਲਕ਷ਣ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਤਾ ਹੈ।

(III)

UNDERSTANDING THE POEM

(Word-meanings & Detailed Analysis)

(Lines 1—4)

“Is there anybody there ?” said the traveller,
Knocking on the moonlit door ;
And his horse in the silence champed the grasses
Of the forest’s ferny floor :

Word-meanings :

1. moonlit-door—the door lit by the light of the moon, ਚੰਦੰਰਮਾ ਦੀ ਰੋਸਣੀ ਵਿਚ ਚਮਕਦਾ ਹੋਇਆਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਚਾਂਦ ਕੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਮੌਂ ਚਮਕਤਾ ਹੁਆ ਦਰਵਾਜ਼ਾ;
2. champed—chewed noisily, ਬਹੁਤ ਆਵਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਚਾਂਦ ਕੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਮੌਂ ਚਮਕਤਾ ਹੁਆ (ਕਿਸੀ ਚੀਜ਼ ਕੋ) ਚਾਨਾਨਾ;
3. ferny—grassy, ਪਾਹ ਨਾਲੰ ਭਰੀ, ਘਾਸ ਸੇ ਭਰੀ; (Fern is a type of flowerless plant with feathery green leaves.)

Analysis :

It was a moonlit night. A horse-rider came to a lonely house in a forest. He got down his horse. He knocked at the door. He shouted to ask if there was anybody in the house. While the rider waited for an answer, his horse champed the grass growing in the forest. There was dead silence all around.

ਚਾਂਦਨੀ ਰਾਤ ਸੀ। ਇਕ ਘੁੜਸ਼ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਸੁਨਸਾਨ ਮਕਾਨ ਵਲ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਹੋਏਂ ਉੱਤਰਿਆ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਲਗਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਕੋਈ ਘਰ ਦੇ ਅਦੰਰ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਘੋੜ-ਸ਼ਵਾਰ

ਉੱਤਰ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਘੋੜਾ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਉੱਗੀ ਹੋਈ ਥਾਹ ਉੱਪਰ ਮੂੰਹ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਮੌਤ ਵਾਂਗ ਸ਼ਾਂਤੀ ਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ।

ਚਾਂਦੀ ਰਾਤ ਥੀ। ਏਕ ਬੁਡ੍ਸਵਾਰ ਕਿਸੀ ਜੰਗਲ ਮੈਂ ਸਥਿਤ ਏਕ ਸੁਨਸਾਨ ਮਕਾਨ ਪਰ ਪਹੁੰਚਾ। ਵਹ ਅਪਨੇ ਘੋੜੇ ਸੇ ਨੀਚੇ ਤਤਰਾ ਔਰ ਤਸਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਟਖਟਾਯਾ। ਤਸਨੇ ਪੁਕਾਰ ਕਰ ਪ੍ਰਭਾ ਕਿ ਕਿਆ ਕੋਈ ਵਹਾਂ ਘਰ ਕੇ ਅੰਦਰ ਥਾ। ਜਬ ਬੁਡ੍ਸਵਾਰ ਤਤਰ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਆ ਕਰ ਰਹਾ ਰਹਾ ਥਾ ਤੋਂ ਤਸਕਾ ਘੋੜਾ ਵਹਾਂ ਜੰਗਲ ਮੈਂ ਤਗੀ ਹੁੰਡੀ ਥਾਸ ਪਰ ਮੁੰਹ ਮਾਰ ਰਹਾ ਥਾ। ਚਾਰੋਂ ਓਰੇ ਮ੃ਤ੍ਯ ਸਮਾਨ ਸ਼ਾਨਤਿ ਛਾਈ ਹੁੰਡੀ ਥੀ।

(Lines 5—8)

And a bird flew up out of the turret,

Above the Traveller's head :

And he smote upon the door again a second time :

"Is there anybody there ?" he said.

Word-meanings :

1. **turret**—a small tower, ਬੁਰਜੀ, ਬੁਜੀ;
2. **smote**—knocked, struck, ਖੜਕਾਇਆ, ਖਟਖਟਾਯਾ।

Analysis :

When the rider knocked at the door, a bird fluttered out of the tower. It went flying over the traveller's head. The traveller knocked at the door a second time. He again asked if there was anybody in the house.

ਜਦੋਂ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਇਆ ਤਾਂ ਇੱਕ ਪੰਫੀ ਬੁਰਜੀ ਵਿਚੋਂ ਫੜ-ਫੜ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਥਾਹਰ ਉੱਡ ਗਿਆ। ਉਹ ਯਾਤਰੀ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਉੱਪਰੋਂ ਦੀ ਉੱਡਦਾ ਹੋਇਆ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਯਾਤਰੀ ਨੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਅਵਾਜ਼ ਲਗਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਕੋਈ ਅੰਦਰ ਸੀ।

ਜब ਬੁਡ੍ਸਵਾਰ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਟਖਟਾਯਾ ਤੋਂ ਏਕ ਪਕੀ ਬੁਜੀ ਮੈਂ ਸੇ ਫੜ-ਫੜ ਕਰਤਾ ਹੁਆ ਬਾਹਰ ਤੜ ਆਯਾ। ਵਹ ਯਾਤ੍ਰੀ ਕੇ ਸਿਰ ਕੇ ਊਪਰ ਸੇ ਤੜਤਾ ਹੁਆ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਯਾਤ੍ਰੀ ਨੇ ਦੂਜੀ ਬਾਰ ਫਿਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਟਖਟਾਯਾ। ਤਸਨੇ ਫਿਰ ਪੁਕਾਰ ਕਰ ਪ੍ਰਭਾ ਕਿ ਕਿਆ ਕੋਈ ਅੰਦਰ ਥਾ।

(Lines 9—12)

But no one descended to the Traveller :

No head from the leaf-fringed sill

Leaned over and looked into his grey eyes,

Where he stood perplexed and still.

Word-meanings :

1. **descended**—came down, ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰਿਆ, ਨੀਚੇ ਤਤਰਾ (but her it means 'replied', ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਤਰ ਦਿਯਾ);
2. **leaf-fringed**—with leaves forming a fringe along the border, ਕਿਨਾਰੇ-ਕਿਨਾਰੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ ਲਟਕਦੀ ਹੋਈ ਝਾਲਰ ਵਾਲੀ, ਕਿਨਾਰੇ-ਕਿਨਾਰੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ ਲਟਕਤੀ ਹੁੰਡੀ ਝਾਲਰ ਵਾਲੀ;
3. **sill**—piece of wood or stone, ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਆਧਾਰ, ਕਿਸੀ ਖਿਡਕੀ ਯਾ ਦਰਵਾਜੇ ਕਾ ਪਥਰ ਯਾ ਲਕੜੀ ਆਦਿ ਕੇ ਟੁਕੜੇ ਸੇ ਬਨਾ ਹੁਆ ਆਧਾਰ;
4. **leaned over**—bent over the sill of the window, ਖਿੜਕੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਝੁਕਿਆ, ਖਿਡਕੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਝੁਕਾ;
5. **perplexed**—confused, puzzled, ਉਲੱਝਣ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ, ਤਲਖਨ ਮੈਂ ਪਢਾ ਹੁਆ; 6. **still**—motionless, ਨਿਸ਼ਚਲ, ਨਿਸ਼ਚਲ।

Analysis :

Nobody answered to the traveller's call. Nor did anybody look out of the leaf-fringed window to see who the caller was. The traveller was perplexed. He had grey eyes. He stood waiting outside the door.

ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਯਾਤਰੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦਾ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲੁਚ-ਯੁਕਤ ਪਿੜ੍ਹੀ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਬਾਹਰ ਝਾਕਿਆ ਕਿ ਉੱਥੇ ਕੌਣ ਸੀ। ਯਾਤਰੀ ਉਲਥਣ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਭੂਰੀਆਂ-ਭੂਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਨ। ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇੱਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ।

ਕਿਸੀ ਨੇ ਭੀ ਯਾਤਰੀ ਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਕਾ ਉਤਤਰ ਨ ਦਿਯਾ। ਨ ਹੀ ਕਿਸੀ ਨੇ ਪੱਤੋਂ ਕੀ ਝਾਲਰ ਯੁਕਤ ਖਿਡਕੀ ਮੌਜੂਦ ਸੇ ਯਹ ਜਾਨਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਬਾਹਰ ਝਾਂਕਾ ਕਿ ਵਹਾਂ ਕੌਨ ਥਾ। ਯਾਤਰੀ ਉਲਝਨ ਮੌਜੂਦ ਪਢਾ ਹੁਆ ਥਾ। ਉਸਕੀ ਭੂਰੀ-ਭੂਰੀ ਆਂਖਾਂ ਥੀਂ। ਵਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਪ੍ਰਤੀਕਾ ਕਰਤਾ ਹੁਆ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ।

(Lines 13—16)

But only a host of phantom listeners
That dwelt in the lone house then
Stood listening in the quiet of the moonlight
To that voice from the world of men.

Word-meanings :

- host—crowd, group, ਭੀੜ੍ਹ, ਟੋਲੀ, ਭੀਡ਼, ਟੋਲੀ; 2. phantom listeners—ghosts who were listening, ਪ੍ਰੇਤ ਜੋ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ, ਪ੍ਰੇਤ ਜੋ ਸੁਣ ਰਹੇ ਥੇ; 3. dwelt—lived, ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਰਹਤੇ ਥੇ; 4. quiet—silence, ਖਮੋਸ਼ੀ, ਖਾਮੋਸ਼ੀ।

Analysis :

Though nobody answered the traveller's call, a host of phantoms stood there listening to him. These phantom listeners lived in that lonely house. They stood listening in the quiet of the moonlight. They clearly heard his voice coming from the world of men.

ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਯਾਤਰੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦਾ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਰੇਤ-ਆਤਮਾਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਝੁੰਡ ਉਸਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਹੋਇਆ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਛਾਂ-ਮਾਤਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਉਸ ਇਕਾਂਤ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਚਾਂਦਨੀ ਦੀ ਖਮੋਸ਼ੀ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਹੋਏ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਦਮੀ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਆ ਰਹੀ ਉਹ ਅਵਾਜ਼ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ।

ਧਾਰਾਪਿ ਕਿਸੀ ਨੇ ਭੀ ਯਾਤਰੀ ਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਕਾ ਉਤਤਰ ਨ ਦਿਯਾ, ਪ੍ਰੇਤ-ਆਤਮਾਵਾਂ ਕਾ ਏਕ ਝੁੰਡ ਵਹਾਂ ਪਰ ਉਸਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੋ ਸੁਣਤਾ ਹੁਆ ਖੜ੍ਹਾ ਥਾ। ਯੇ ਛਾਯਾਮਾਤਰ ਸੁਨਨੇ ਵਾਲੇ ਤਸੀਹ ਏਕਾਨਤ ਘਰ ਮੌਜੂਦ ਰਹਤੇ ਥੇ। ਕੇ ਚਾਂਦਨੀ ਕੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਮੌਜੂਦ ਉਸਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੋ ਸੁਣਤੇ ਹੁਏ ਵਹਾਂ ਖੜ੍ਹੇ ਥੇ। ਤਨ੍ਹੇਂ ਆਦਮੀ ਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਆ ਰਹੀ ਵਹ ਆਵਾਜ਼ ਸਪਣਾ ਰੂਪ ਦੇ ਸੁਨਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਥੀ।

(Lines 17—20)

Stood thronging the faint moonbeams on the dark stair,
That goes down to the empty hall,
Hearkening in an air stirred and shaken
By the lonely traveller's call.

Word-meanings :

- thronging—crowding, ਭੀੜ੍ਹ ਲਗੀ ਹੋਈ, ਭੀਡ਼ ਲਗੀ ਹੁੰਈ; 2. faint—dim, ਪੁੰਧਲੀ, ਧੁੰਧਲੀ;
- moonbeams—rays of the moonlight, ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ, ਚਾਂਦ ਕੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਕੀ ਕਿਰਣਾਂ;
- hearkening—listening, ਸੁਣਨਾ, ਸੁਨਨਾ; 5. stirred and shaken—disturbed, ਬਰਬਰਾ ਉੱਠੀ, ਥਰਥਰਾ ਰਿਹੀ।

Analysis :

There were dark stairs inside the house. These stairs went down to a big hall. It was an empty hall. Faint moon-beams were falling on the stairs. The phantom listeners stood thronging on these stairs. The still forest air was stirred by the traveller's loud call.

162 MBD ENGLISH

ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਹਨੇਰੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਸਨ । ਇਹ ਪੌੜੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਜਾ ਕੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਕਮਰੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਸਨ । ਇਹ ਇੱਕ ਖਾਲੀ ਕਮਰਾ ਸੀ । ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਚਾਂਦਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੌੜੀਆਂ 'ਤੇ ਉਹ ਛਾਂ-ਮਾਤਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਭੀੜ ਲਗਾਈ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ । ਜੰਗਲ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤ ਹਵਾ ਉਸ ਯਾਤਰੀ ਦੀ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਰਬਗ ਉੱਠੀ ਸੀ ।

घर के अन्दर की ओर अन्येरी सीढ़ियां थीं। ये सीढ़ियां नीचे की ओर जा कर एक बड़े कमर तक पहुंचता था। यह एक खाली कमरा था। मद्दम सी चांदनी उन पर पड़ रही थी। इन सीढ़ियों पर वे छायामात्र सुनने वाले भीड़ लगाए हुए खड़े थे। जंगल की शान्त हवा उस यात्री की ऊंची आवाज़ के कारण थरथरा उठी थी।

(Lines 21–24)

And he felt in his heart their strangeness,
Their stillness answering his cry,
While his horse moved, cropping the dark turf
'Neath the starred and leafy sky :

Word-meanings :

1. **strangeness**—strange and mysterious behaviour, ਅਜੀਬ ਅਤੇ ਰਹਿਸਮਈ ਵਿਵਹਾਰ, ਅਜੀਬ ਔਰ ਰਹਸ਼ਯਮਧ ਵਕਹਾਰ; 2. **stillness**—silence, ਖੋਸੀ, ਖਾਮੋਸੀ; 3. **cropping**—eating, biting at, ਖਾ ਕਿਹਾ, ਖਾ ਰਹਾ; 4. **turf**—grass, ਘਾਹ, ਘਾਸ; 5. **'neath**—beneath, under, ਹੇਠਾਂ, ਨੀਚੇ; 6. **starred**—studded with stars, ਤਾਰੇਆਂ ਨਾਲ ਜੜ੍ਹੀ, ਤਾਰੋਂ ਸੇ ਜੱਡੀ; 7. **leafy sky**—leaves of trees hanging overhead, ਸਿਰ ਦੇ ਉਪਰ ਲਟਕਦੇ ਪੇੜਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ, ਸਿਰ ਪਰ ਲਟਕਤੇ ਪੇਡੋਂ ਕੇ ਪੱਤੇ।

Analysis :

The traveller felt in his heart that these phantoms were listening to him. Even in their silence, those phantoms seemed to be answering his call. The traveller was struck by their strangeness. While he stood there perplexed, his horse moved here and there, grazing under the trees. It was a starry night. The stars were shining through the leaves of the trees.

ਯਾਤਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪਰੇਤ-ਆਤਮਾਵਾਂ ਉਸ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੁਣ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਉਹ ਪਰੇਤ-ਆਤਮਾਵਾਂ ਖਮੋਸ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਸਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦਾ ਉਤੱਤਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਯਾਤਰੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਚਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਆਭਾਸ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਲਝਣ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਉੱਚੇ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਘੜਾ ਦੱਰਖਤਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਘਾਹ ਚਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਰਾਤ ਤਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਤਾਰੇ ਦੱਰਖਤਾਂ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਝਾਕ ਰਹੇ ਸਨ ।

यात्री को अपने दिल में महसूस हुआ कि वे प्रेत-आत्माएं उसकी आवाज को सुन रही थीं। वे प्रेत-आत्माएं खामोश रहते हुए भी उसकी आवाज का उत्तर देती हुई प्रतीत हो रही थीं। यात्री को उनकी विचित्रता का गहरा आभास हुआ। जब वह उलझन में पड़ा हुआ वहां खड़ा था तो उसका घोड़ा वृक्षों के नीचे घास चरता हुआ इधर-उधर घूम रहा था। रात तारों से भरी थी। तारे वृक्षों के पत्तों में से झांक रहे थे।

(Lines 25-28)

For he suddenly smote on the door, even

Louder, and lifted his head :

"Tell them I came, and no one answered,
That I kept my word," he said

Word-meanings :

1. smote—knocked, खड़काइआ, खटखटाया; 2. lifted—raised, उपर नूँ उठाइआ, ऊपर को उठाया;
 3. word—promise, वादा, वादा।

Analysis :

All of a sudden the traveller knocked at the door once again. This time he knocked even louder than before. He lifted his head and addressed the phantom listeners. He asked them to give his message to the inmates of the house. He said to them, "Tell them that I have kept my promise. I came but nobody answered."

अगानक उस यात्री ने दरवाजे नुँ फिर खड़काइआ। इस वार उसने पहिलां नालें वी ज़िआदा उँची अवाज़ द्वितीय दरवाजे नुँ खड़काइआ। उसने अपला सिर उपर नुँ चुंक के परेत-आउमावां नुँ संबोधन कीता। उसने उन्हां नुँ कहा कि उह उसदा संदेश उस घर द्वितीय वालिआं दे कोल पहुंचा देण। उसने उन्हां नुँ कहा, "उन्हां नुँ दौस देणा कि मैं अपला पूँण पूरा कर दिता है। मैं इसे आइआ सी परंतु किसे ने वी उँतर ना दिता।"

अचानक उस यात्री ने दरवाजे को फिर खटखटाया। इस बार उसने पहले से भी ज़्यादा ऊँचे स्वर में दरवाजे को खटखटाया। उसने अपना सिर ऊपर की ओर उठा कर उन प्रेत-आत्माओं को सम्बोधित किया। उसने उनसे कहा कि वे उसका सन्देश उस घर में रहने वालों के पास पहुंचा दें। उसने उनसे कहा, "उन्हें बतला देना कि मैंने अपना प्रण पूरा कर दिया है। मैं यहाँ आया था किन्तु किसी ने भी उत्तर न दिया।"

(Lines 29—32)

Never the least stir made the listeners,
Though every word he spake
Fell echoing through the shadowiness of the still house
From the one man left awake :

Word-meanings :

- never the least—not even the least, बिल्कुल वी नहीं, बिल्कुल भी नहीं;
- stir—movement, गतिविधि;
- spake—spoke, बोलिआ, बोला;
- fell echoing—produced an echo, एक गूँज ऐदा कीती, एक गूँज पैदा की;
- shadowiness—full of shadows, परछावेआं नाल भरिआ, परछाईयों से भरा।

Analysis :

Even after hearing these words of the traveller, the phantom listeners made no movement. They clearly heard every word spoken by the traveller. His words echoed through the shadows of that still house. Except the traveller, every other thing about that place was as silent as death.

यात्री दे इन्हां स्थबदां नुँ सुनन तों बाअद वी उन्हां छां-माउर सुन्न वालिआं ने कोई हरकत न की। उन्हां नुँ यात्री दुआरा बोलिआ गिआ हर इँक स्थबद सप्टस्ट रूप द्वितीय सुनाई दे रिहा सी। उसदे स्थबद उस सांत घर दे परछाविआं द्वितीय गूँज रहे सन। यात्री तों इलावा उस सघान दे आले-दुआले दी हर दूसरी चीज मौत वांग मुँझे पड़ी सी।

यात्री के इन शब्दों को सुनने के बाद भी उन छायामात्र सुनने वालों ने कोई हरकत न की। उन्हें यात्री द्वारा बोला गया प्रत्येक शब्द स्पष्ट रूप से सुनाई दे रहा था। उसके शब्द उस शान्त घर की परछाईयों में से गूँज रहे थे। यात्री के अतिरिक्त उस स्थान के गिर्द की प्रत्येक अन्य वस्तु मृत्यु समान सोई पड़ी थी।

(Lines 33—36)

Ay, they heard his foot upon the stirrup,
And the sound of iron on stone,
And how the silence surged softly backward,
When the plunging hoofs were gone.

Word-meanings :

1. they—here it means the phantom listeners, ਇਥੇ 'they' ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਸੁਣਨ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰੇਤ ਆਤਮਾਵਾਂ, ਯਹਾਂ 'they' ਸੇ ਭਾਵ ਹੈ, ਸੁਣਨੇ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰੇਤਾਤ्मਾਏਂ; 2. stirrup—foot-rest hanging from the saddle of a horse, ਰਕਾਬ, ਰਕਾਬ; 3. iron—the iron shoes in the hoofs of the horse, ਘੋੜੇ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗੀਆਂ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਖੁਰੀਆਂ, ਘੋੜੇ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਮੌਜੂਦੀਆਂ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਖੁਰੀਆਂ; 4. surged—moved as in a wave, ਇਕ ਲਹਿਰ ਵਾਂਗ ਘੁਸਿਆ, ਏਕ ਲਹਿਰ ਦੀ ਤਰਫ ਘੂਸਾ; 5. plunging—moving suddenly forwards and downwards, ਅਚਾਨਕ ਅੱਗੇ ਵਲ੍ਹੁ ਨੂੰ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਵਲ੍ਹੁ ਨੂੰ ਚਲਦੇ ਹੋਏ, ਅਚਾਨਕ ਆਗੇ ਕੀ ਓਰ ਤਥਾ ਨੀਚੇ ਕੀ ਓਰ ਚਲਤੇ ਹੁਏ।

Analysis :

Then the traveller rode back. The phantom listeners heard his foot upon the stirrup. They also heard the sound of horse-hoofs on the stony floor of the forest. The traveller rode away and the sound of plunging hoofs soon died. The place was again buried in silence.

ਫਿਰ ਉਹ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਪਰੇਤ-ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਦੀ ਰਕਾਬ ਉੱਪਰ ਰੱਖੇ ਜਾਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੰਗਲ ਦੀ ਪਥਰੀਲੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪੈ ਰਹੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਖੂਰਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਣਿਆ। ਉਹ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਯਾਤਰੀ ਉੱਥੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੌੜ ਕੇ ਦੂਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਘੋੜੇ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਜਲਦੀ ਹੀ ਝਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਸੰਨਾਟਾ ਛਾ ਗਿਆ।

ਫਿਰ ਵਹ ਬੁਡਸ਼ਵਾਰ ਲੈਟ ਗਿਆ। ਤਨ ਪ੍ਰੇਤ-ਆਤਮਾਓਂ ਨੇ ਤਿੰਨਕੇ ਪੈਰ ਦੀ ਰਕਾਬ ਪਰ ਰਖੇ ਜਾਨੇ ਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ। ਤਨ੍ਹਾਂਨੇ ਜੰਗਲ ਕੀ ਪਥਰੀਲੀ ਧਰਤੀ ਪਰ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਖੂਰਾਂ ਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੀ ਭੀ ਸੁਣਾ। ਵਹ ਬੁਡਸ਼ਵਾਰ ਯਾਤਰੀ ਵਹਾਂ ਦੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਔਰ ਦੌੜ ਕਰ ਦੂਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਘੋੜੇ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਸ਼ੀਸ਼ ਵੀ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਤਿੰਨ ਸਥਾਨ ਪਰ ਫਿਰ ਸੇ ਸੰਨਾਟਾ ਛਾ ਗਿਆ।

(IV)

EXAMINATION-STYLE QUESTIONS

TYPE—I

EXPLANATION OF IMPORTANT PASSAGES

Stanza 1

*And he felt in his heart their strangeness,
Their stillness answering his cry,
While his horse moved, cropping the dark turf
'Neath the starred and leafy sky :*

Reference to the Context : These lines have been taken from the poem, '*The Listeners*', written by Walter de la Mare. In this poem, the poet builds up an atmosphere of mystery.

Explanation : A horse-rider goes to a lonely house in a forest. He gets down his horse and knocks at the door. There is no answer. But the traveller feels the presence of some spirits in the house. He calls again, yet there is no answer. However, the traveller feels that the spirits were answering his call even in their silence. He was struck by their strangeness. He had come there to keep his promise but no one had answered his call. While he thus stood there, his horse moved here and there, grazing under the trees. It was a starry night. The stars were shining through the thick, leafy trees.

Stanza 2

 *For he suddenly smote on the door, even
Louder, and lifted his head—
'Tell them I came, and no one answered,
That I kept my word,' he said.*

Reference to the Context : These lines have been taken from the poem, 'The Listeners', written by Walter de la Mare. In this poem, the poet builds up an atmosphere of mystery.

Explanation : A horse-rider goes to a lonely house in a forest. He gets down his horse and knocks at the door. A bird flutters out of the tower. The traveller knocks again. He feels the presence of some spirits in the house. There is silence all around. Everything is as silent as death. The traveller again gives a louder knock at the door. Still there is no answer. He lifts his head and addresses the phantom listeners. He asks them to tell the inmates of the house that he had kept his promise. He had come there according to his promise but nobody answered his call.

Stanza 3

 *Ay, they heard his foot upon the stirrup,
And the sound of iron on stone,
And how the silence surged softly backward.
When the plunging hoofs were gone.*

Reference to the Context : These lines have been taken from the poem, 'The Listeners', written by Walter de la Mare. In this poem, the poet builds up an atmosphere of mystery.

Explanation : A horse-rider goes to a lonely house in a forest. He gets down the horse and knocks at the door. A bird flutters out of the tower. The traveller knocks again. Still there is no answer. He lifts his head and says to the phantom listeners, " Tell them I came, and no one answered." After saying these words the traveller rides away. The phantom listeners hear his foot upon the stirrup. They also hear the sound of horse-hoofs on the stony floor of the forest. The sound of plunging hoofs soon dies away. Silence prevails there once again.

TYPE-II**SHORT-ANSWER TYPE QUESTIONS**

Q.1. Describe the scene of the forest where the horse-rider goes.

Ans. It is a moonlit night. There is silence all around. Everything is still. The only sound that can be heard is that of the horse. He champs the grass growing in the forest. It is a weird sight.

Q.2. What happens when the traveller knocks at the door of the lonely house ?

Ans. The traveller knocks at the door. He shouts to ask if there is anybody inside. There is no answer. A bird flutters out of the tower. The traveller knocks again. Still there is no answer. He knocks a third time even louder. But there is no answer.

Q.3. Describe the lonely house in the forest.

Ans. The lonely house had a tower. There were dark stairs inside the house. These stairs went down to a big hall. It was an empty hall. Faint moon-beams were falling on the stairs. Phantom listeners stood thronging on these stairs. They heard the traveller's call but gave no answer.

Q.4. What did the traveller say to the phantom listeners and why ?

Ans. The traveller knocked at the door of the lonely house three times. But there was no answer. The traveller felt the presence of some phantom listeners in the house. He said, "Tell them I came, and no one answered. Tell them that I kept my word."

Q.5. What did the traveller do when no one answered to his repeated knocks at the door of the lovely house in the forest ?

Ans. The traveller felt the presence of some phantom listeners in the house. He said, "Tell them I came and no one answered. Tell them that I kept my promise." Then he rode his horse and went back. The sound of the plunging hoofs of his horse soon died away.

Q.6. What adds to the mystery and suspense of Walter de la Mare's 'The Listeners' ?

Ans. The traveller leaves a message with the phantom listeners. He says that he had kept his promise. But we don't know what this promise was. This thing adds to the mystery and suspense of the poem.

Q.7. Who were the listeners ? How do the listeners react to the lonely traveller's call ?

Ans. A group of ghosts were the listeners. They stand motionless and make no response to the traveller's knocks and calls.

Q.8. Comment on the atmosphere in the poem 'The Listeners'.

(Or) Bring out the element of mystery in the poem 'The Listeners'. (Dec. 2022)

Ans. In this poem the poet builds up an atmosphere of supernaturalism suspense. The dead silence of the night, the desolate house in the thick of the forest, the weird moonlight, the dark stairs, the empty hall, the phantom listeners and even the mysterious traveller create an atmosphere of supernaturalism.

Q.9. Who were the listeners ? What were the poet's feelings at that time ?

Ans. A group of ghosts were the listeners. The poet felt that some phantom listeners were there in the lonely house but they were not responding to his call. Though the atmosphere was very weird yet the poet was not afraid at all.

Q.10. What did the traveller say before leaving the still house in Waltet de La Mare's poem 'The Listeners' ?

Ans. Addressing the phantom listeners, the traveller said, 'Tell them I came, and no one answered.' After saying these words the traveller rode away.

TYPE—III

ESSAY-TYPE QUESTIONS

Q.1. Trace the supernatural elements in the poem 'The Listeners'. Also describe the deserted lonely, haunted house in your own words.

(Or) Comment on the atmosphere in the poem 'The Listeners'. Also describe the state of mind of the traveller.

(Or) Describe the supernatural atmosphere of the poem, 'The Listeners'.

Ans. In this poem, the poet narrates a little incident. His purpose is to build up a supernatural atmosphere. He builds up this atmosphere step by step. The dead silence of

the night, the desolate house in the thick forest, the weird moonlight, the dark stairs, the empty hall, the phantom listeners and even the mysterious traveller create an atmosphere of supernaturalism.

It was a lonely house in the forest. It was perhaps a deserted house. No one lived there. It was a turreted house. Birds lived in these turrets. On a moonlit night it looked very ghostly. There was dead silence all around. A stony path led up to the door of the house. The door was closed from inside. It indicated that someone did live there. But there is mystery about who lived there.

When the traveller knocked at the door repeatedly, no one answered him. Only a bird fluttered out of the tower. The traveller shouted to ask if there is anybody in the house. There was no answer. The traveller knocked a second time. Even then there was no answer. It perplexed the traveller. He had come there according to a pre-planned appointment. Yet the inmates of the house were not responding to his repeated knocks. Surely he must have been very disappointed.

Then the traveller felt the presence of some phantom listeners. He saw that a host of phantoms stood listening on the dark stairs. But they did not even stir at the traveller's call. The stairs led to a big hall in the house. Nothing more has been told about this house in the poem. The poet has shrouded it in mystery.

When the traveller received no reply or response from the listeners, he said to them, "Tell them I came and no one answered, that I kept me word." The traveller rode his horse and went back. He left a message with these listeners. He said that he had kept his promise. But, what was this promise ? The poet keeps it shrouded in mystery. The reader remains horror-struck even after the sound of hoofs has died away in the silence of the night.

ਉੱਤਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਵੀ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਅਥੇ ਵਿਲੱਖਣ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗਤ ਦਾ ਮੌਤ-ਸਮਾਨ ਸੰਨਾਟਾ, ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਘਰ, ਜਾਂਦੂਈ ਚਾਂਦਨੀ, ਹਨੇਰੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ, ਖਾਲੀ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਮਰਾ, ਛਾਂ-ਮਾਤਰ ਸਰੋਤੇ ਅਤੇ ਰਹਸਮਈ ਯਾਤਰੀ—ਇਹ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਇੱਕ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਸੁਨਸਾਨ ਮਕਾਨ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਇਕ ਉਜ਼ਿਝਿਆ ਹੋਇਆ ਘਰ ਸੀ। ਉਥੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਬੁਰਜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਘਰ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਬੁਰਜੀਆਂ ਵਿਚ ਪੰਛੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਚਾਂਦਨੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਭੂਤਿਆ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਥੇ ਚਾਰੋਂ ਪਾਸੇ ਪੂਰੀ ਖੋਸੀ ਪਸਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਕ ਪਥਰੀਲਾ ਰੱਸਤਾ ਘਰ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤਕ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਅਦੰਰੇ ਬੰਦ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਤਾਂ ਜਰੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਰਹਸ਼ੂਰਨ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਕੋਣ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਯਾਤਰੀ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਖੜਕਾਇਆ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਿਰਫ ਇਕ ਪੰਛੀ ਹੀ ਬੁਰਜੀ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਫੜ-ਫੜ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਉੱਡ ਗਿਆ। ਯਾਤਰੀ ਨੇ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਪੁਛਿਆ ਕੀ ਕੋਈ ਉਸ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਯਾਤਰੀ ਨੇ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਫਿਰ ਵੀ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਯਾਤਰੀ ਉਲੱਝਣ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਹ ਉਥੇ ਇਕ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਨਿਸਚਿਤ ਕਾਰਜਕ੍ਰਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਉਸਦੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਂਦੇ ਤੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸਨੂੰ ਜਰੂਰ ਹੀ ਬਹੁਤ ਨਿਗਸ਼ਾ ਹੋਈ ਹੋਵੇਗੀ।

ਫਿਰ ਯਾਤਰੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਛਾਂ-ਮਾਤਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇਆਂ ਦੀ ਗਜ਼ਹੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਪੇਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਮੂਹ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਦੇ ਉਪਰ ਖੜਾ ਸੁਣ ਰਿੱਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਯਾਤਰੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਹਿੱਲੇ ਤਕ ਨਹੀਂ।

ਪੌੜੀਆਂ ਮਕਾਨ ਦੇ ਅਦੰਰ ਇਕ ਵੱਡੇ ਹਾਲ ਤਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਸ ਮਕਾਨ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਵਿ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਰਹਿੱਸ ਦੇ ਵਿਚ ਲੁਕੋ ਕੇ ਰਖਿਆ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਯਾਤਰੀ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਇਆ ਸੀ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਵਾਅਦਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।” ਯਾਤਰੀ ਆਪਣੇ ਪੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਕੇ ਉਥੋਂ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਣ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਪ੍ਰਣ ਕੀ ਸੀ? ਕਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਰਹੱਸ ਵਿਚ ਵੀ ਦਬਾ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਪੋੜੇ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਜਦੋਂ ਰਾਤ ਦੀ ਖਮੋਸ਼ੀ ਵਿਚ ਸੁਣਾਈ ਦੇਣੀ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਪਾਠਕ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋਇਆ ਖੜ੍ਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਤੱਤਰ ਕਾ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਮੌਂ ਕਵਿ ਏਕ ਛੋਟੀ-ਸੀ ਘਟਨਾ ਕਾ ਵਰਣਨ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਉਸਕਾ ਤਦੇਸ਼ ਅਧਾਰਕ੃ਤਿਕ ਔਰ ਵਿਲਕਣ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵਹ ਇਸ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕਾ ਨਿਰਮਾਣ ਧੀਰੋ-ਧੀਰੋ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਰਾਤ ਕਾ ਮੁਲਾਕਾ-ਸਮਾਨ ਸਨਾਟਾ, ਜਾਂਗਲ ਕੇ ਮਧਿ ਮੌਂ ਏਕ ਸੁਨਸਾਨ ਘਰ, ਜਾਦੂਈ ਚਾਂਦਨੀ, ਅਨੱਥੀ ਸੀਫ਼ਿਧਿਆਂ, ਖਾਲੀ ਪਡਾ ਹੁਆ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਮਰਾ, ਛਾਧਾਮਾਤ੍ਰ ਸ਼੍ਰੋਤਾ ਔਰ ਰਹਸ਼ਾਮਯ ਯਾਤ੍ਰੀ—ਧੇ ਸਭੀ ਤੱਤ ਏਕ ਅਧਾਰਕ੃ਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕੋ ਪੈਂਦਾ ਕਰਤੇ ਹੋਏ।

ਜਾਂਗਲ ਮੌਂ ਯਹ ਏਕ ਸੁਨਸਾਨ ਮਕਾਨ ਥਾ। ਯਹ ਸ਼ਾਯਦ ਏਕ ਊਜ਼ਾਡਾ ਹੁਆ ਘਰ ਥਾ। ਵਹਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਹਤਾ ਥਾ। ਯਹ ਏਕ ਬੁਜ਼ਿਆਂ ਵਾਲਾ ਘਰ ਥਾ। ਇਨ ਬੁਜ਼ਿਆਂ ਮੌਂ ਪਕੀ ਰਹਤੇ ਥੇ। ਏਕ ਚਾਂਦਨੀ ਰਾਤ ਕੋ ਯਹ ਬਹੁਤ ਭੂਤਿਧਾਰੀ ਜਾਨ ਪਢ੍ਹਤਾ ਥਾ। ਵਹਾਂ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਪੂਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਛਾਈ ਹੁੰਈ ਥੀ। ਏਕ ਪਥਰੀਲਾ ਰਾਸ਼ਟਾ ਘਰ ਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤਕ ਜਾਤਾ ਥਾ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਅਨੰਦਰ ਸੇ ਬਨਦ ਥਾ। ਇਸਦੇ ਹੁਕਮ ਸ਼ਾਹੀ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਥਾ ਕਿ ਵਹਾਂ ਕੋਈ ਨ ਕੋਈ ਅਵਸਥਾ ਰਹਤਾ ਥਾ। ਕਿਨ੍ਤੂ ਯਹ ਰਹਸ਼ਾਮਯ ਹੈ ਕਿ ਵਹਾਂ ਕੌਨ ਰਹਤਾ ਥਾ।

ਜਵ ਯਾਤ੍ਰੀ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਕੋ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਖਟਖਟਾਯਾ, ਕਿਸੀ ਨੇ ਉਸੇ ਤੱਤਰ ਨ ਦਿਯਾ। ਸਿਰਫ ਏਕ ਪਕੀ ਹੀ ਬੁਰਜੀ ਮੌਂ ਸੇ ਫੜ-ਫੜ ਕਰਦਾ ਹੁਆ ਬਾਹਰ ਕੋ ਤੱਡ ਗਿਆ। ਯਾਤ੍ਰੀ ਨੇ ਊੜੇ ਸ਼ਵਰ ਮੌਂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਕਿ ਕਿਆ ਵਹਾਂ ਕੋਈ ਮਕਾਨ ਮੌਂ ਹੈ। ਕੋਈ ਤੱਤਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਯਾਤ੍ਰੀ ਨੇ ਦੂਜੀ ਬਾਰ ਫਿਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਟਖਟਾਯਾ। ਫਿਰ ਭੀ ਕੋਈ ਤੱਤਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਇਸਦੇ ਹੁਕਮ ਸ਼ਾਹੀ ਸੰਕੇਤ ਮੇਂ ਪਢ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਵਹ ਵਹਾਂ ਪੈ ਏਕ ਪੂਰੀ ਨਿਵਿਚਤ ਕਾਰ੍ਯਕ੍ਰਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਇਆ ਥਾ। ਫਿਰ ਭੀ ਮਕਾਨ ਮੌਂ ਰਹਨੇ ਵਾਲੇ ਲੋਗ ਉਸਕੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਖਟਖਟਾਨੇ ਕਾ ਕੋਈ ਤੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ ਥੇ। ਨਿਵਿਚਤ ਹੈ ਉਸੇ ਬਹੁਤ ਨਿਰਾਸਾ ਹੁੰਈ ਹੋਗੀ।

ਫਿਰ ਯਾਤ੍ਰੀ ਕੋ ਕੁਛ ਛਾਧਾ ਮਾਤ੍ਰ ਸੁਨਨੇ ਵਾਲੋਂ ਕੀ ਤੁਲਾਂ ਕਾ ਅਹਸਾਸ ਹੁਆ। ਉਸਨੇ ਦੇਖ ਕਿ ਪ੍ਰੇਤੀਂ ਕਾ ਏਕ ਸਮੂਹ ਅਨੱਥੀ ਸੀਫ਼ਿਧਿਆਂ ਦੇ ਊਪਰ ਸੁਨਨਾ ਹੁਆ ਖਡਾ ਥਾ। ਕਿਨ੍ਤੂ ਵੇਂ ਯਾਤ੍ਰੀ ਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਪੈ ਰਹੀ ਤਕ ਨਹੀਂ। ਸੀਫ਼ਿਧਿਆਂ ਮਕਾਨ ਦੇ ਅਨੰਦਰ ਏਕ ਬੜੇ ਹਾਲ ਤਕ ਜਾਤੀ ਥੀਂ। ਕਵਿਤਾ ਮੌਂ ਇਸ ਮਕਾਨ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮੌਂ ਔਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਬਤਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਵਿ ਨੇ ਇਸੇ ਰਹਸ਼ਾਮਯ ਮੌਂ ਢਕ ਕਰ ਰਖਾ ਹੈ।

ਜਵ ਯਾਤ੍ਰੀ ਕੋ ਸੁਨਨੇ ਵਾਲੋਂ ਕੀ ਓਰ ਸੇ ਕੋਈ ਤੱਤਰ ਯਾ ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ, “ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਇਆ ਥਾ ਔਰ ਕਿਸੀ ਨੇ ਤੱਤਰ ਨ ਦਿਯਾ, ਤਥਾ ਯਹ ਕਿ ਮੈਂ ਨੇ ਅਪਨਾ ਵਾਧਦਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿਯਾ ਹੈ।” ਯਾਤ੍ਰੀ ਅਪਨੇ ਘੋੜੇ ਪੈ ਰਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਔਰ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਯਾਤ੍ਰੀ ਇਨ ਸੁਨਨੇ ਵਾਲੋਂ ਦੇ ਪਾਸ ਏਕ ਸਨਦੇਸ਼ ਛੋੜ ਕਰ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਨੇ ਅਪਣੇ ਪ੍ਰਣ ਕੋ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿਯਾ ਥਾ। ਕਿਨ੍ਤੂ ਵਹ ਪ੍ਰਣ ਕਿਥੋਂ ਥਾ? ਕਵਿ ਇਸ ਬਾਤ ਕੋ ਰਹਸ਼ਾਮਯ ਮੌਂ ਵਿੱਚ ਦਬਾ ਕੰਢ ਰਖਤਾ ਹੈ। ਘੋੜੇ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਜਾਂਗਲ ਰਾਤ ਦੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਮੌਂ ਸੁਨਾਈ ਦੇਣੀ ਬਨਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਕ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

Q.2. Give in detail the summary of the poem ‘The Listeners’.

(Or) Trace the development of thought in the poem, ‘The Listeners’.

(Or) Narrate the story of the poem ‘The Listeners’ in your own words.

(Or) Summarise the main points contained in the poem.

Ans. In this poem the poet narrates a little incident. His purpose is merely to build up an atmosphere of mystery and supernaturalism. It was a moonlit night. A horse-rider came to a lonely house in a forest. He got down his horse. He knocked at the door. He shouted to ask if there was anybody in the house. While the rider waited for an answer, his horse chewed the grass growing in the forest. There was dead silence all around.

When the rider knocked at the door, a bird fluttered out of the tower. It went flying over the traveller's head. The traveller knocked at the door a second time. He again asked if there

was anybody in the house. Nobody answered to the traveller's call. Nor did anybody look out of the leaf-fringed window to see who the caller was. The traveller was perplexed. He had grey eyes. He stood waiting outside the door.

Though nobody answered the traveller's call, a host of phantoms stood there listening to him. These phantom listeners lived in that lonely house. They stood listening in the quiet of the moonlight. They clearly heard his voice coming from the world of men. There were dark stairs inside the house. These stairs went down to a big hall. It was an empty hall. Faint moon-beams were falling on the stairs. The phantom listeners stood thronging on these stairs. The still forest air was stirred by the traveller's loud call.

The traveller felt in his heart that these phantoms were listening to him. Even in their silence, those phantoms seemed to be answering his call. The traveller was struck by their strangeness. While he stood there perplexed, his horse moved here and there, grazing under the trees. It was a starry night. The stars were shining through the leaves of the trees. All of a sudden the traveller knocked at the door once again. This time he knocked even louder than before. He lifted his head and addressed the phantom listeners. He asked them to give his message to the inmates of the house. He said to them, "Tell them that I have kept my promise. I came but nobody answered."

Even after hearing these words of the traveller, the phantom listeners made no movement. They clearly heard every word spoken by the traveller. His words echoed through the shadows of that still house. Except the traveller, every other thing about that place was as silent as death. Then the traveller rode back. The phantom listeners heard his foot upon the stirrup. They also heard the sound of horse-hoofs on the stony floor of the forest. The traveller rode away and the sound of plunging hoofs soon died. The place was again buried in silence.

ਉੱਤਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਵੀ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿਰਫ਼ ਰਹੱਸ ਅਤੇ ਵਿੱਲਖਣਤਾ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਇੱਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ। ਚਾਂਦਨੀ ਰਾਤ ਸੀ। ਇਕ ਘੁੜਸਵਾਰ ਕਿਸੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਸੁਨਸਾਨ ਮਕਾਨ ਵਲ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੌੜੇ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰਿਆ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਅਵਾਜ਼ ਲਗਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਕੋਈ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਉੱਤਰ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਪੌੜਾ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਉੱਗੀ ਹੋਈ ਘਾਹ ਉੱਪਰ ਮੂੰਹ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਮੌਤ ਵਾਂਗ ਸ਼ਾਂਤੀ ਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਇਆ ਤਾਂ ਇੱਕ ਪੱਛੀ ਬੁਰਜੀ ਵਿਚੋਂ ਫੜ-ਫੜ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਹਰ ਉੱਡ ਗਿਆ। ਉਹ ਯਾਤਰੀ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਉੱਪਰੋਂ ਦੀ ਉੱਡਦਾ ਹੋਇਆ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਯਾਤਰੀ ਨੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਅਵਾਜ਼ ਲਗਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਕੋਈ ਅੰਦਰ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਯਾਤਰੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦਾ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ ਝਾਲਰ-ਯੁਕਤ ਖਿੜਕੀ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਬਾਹਰ ਝਾਕਿਆ ਕਿ ਉੱਥੇ ਕੌਣ ਸੀ। ਯਾਤਰੀ ਉਲੜਣ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਭੂਰੀਆਂ-ਭੂਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਨ। ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ।

ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਯਾਤਰੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦਾ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਰੇਤ-ਆਤਮਾਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਝੁੰਡ ਉਸਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਹੋਇਆ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਛਾਂ-ਮਾਤਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਉਸ ਇਕਾਂਤ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਚਾਂਦਨੀ ਦੀ ਖਮੋਸ਼ੀ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਹੋਏ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਦਮੀ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਆ ਰਹੀ ਉਹ ਅਵਾਜ਼ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਹਨੇਰੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਪੌੜੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਜਾ ਕੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਕਮਰੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਇੱਕ ਖਾਲੀ ਕਮਰਾ ਸੀ। ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਚਾਂਦਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੌੜੀਆਂ 'ਤੇ ਉਹ ਛਾਂ-ਮਾਤਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਭੀੜ ਲਗਾਈ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਜੰਗਲ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤ ਹਵਾ ਉਸ ਯਾਤਰੀ ਦੀ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਰਬਗ ਉੱਠੀ ਸੀ।

ਯਾਤਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪਰੇਤ-ਆਤਮਾਵਾਂ ਉਸ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੁਣ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਪਰੇਤ-ਆਤਮਾਵਾਂ ਖਮੋਸ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਸਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਯਾਤਰੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਚਿੰਤਰਤਾ ਦਾ ਆਭਾਸ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਲੜਣ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਪੌੜਾ ਦੱਰਖਤਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਘਾਹ ਚਰਦਾ

ਹੋਇਆ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗਤ ਤਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਤਾਰੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਝਾਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਚਾਨਕ ਉਸ ਯਾਤਰੀ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਫਿਰ ਖੜਕਾਇਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਖੜਕਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉਪਰ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪਰੇਤ-ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਉਸ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਣ। ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਣ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਆਇਆ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।”

ਯਾਤਰੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਛਾਂ-ਮਾਤਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕੋਈ ਹਰਕਤ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਾਤਰੀ ਦੁਆਰਾ ਬੋਲਿਆ ਗਿਆ ਹਰ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਸਾਂਤ ਘਰ ਦੇ ਪਰਛਾਵਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁੰਜ ਰਹੇ ਸਨ। ਯਾਤਰੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸ ਸਥਾਨ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੂਆਲੇ ਦੀ ਹਰ ਦੂਸਰੀ ਚੀਜ਼ ਮੌਤ ਵਾਂਗ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਪਰੇਤ-ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਦੀ ਰਕਾਬ ਉੱਪਰ ਰੱਖੇ ਜਾਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੰਗਲ ਦੀ ਪਥਰੀਲੀ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਪੈ ਰਹੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਣਿਆ। ਉਹ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਯਾਤਰੀ ਉੱਥੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੌੜ ਕੇ ਦੂਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਘੋੜੇ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਜਲਦੀ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਸੰਨਾਟਾ ਛਾ ਗਿਆ।

ਤੱਜ ਕਾ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ— ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਮੈਂ ਕਿਵਿ ਏਕ ਛੋਟੀ-ਸੀ ਘਟਨਾ ਕਾ ਵਰਣਨ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਤਥਕਾ ਤੱਜ ਕੇਵਲ ਰਹਸ਼ ਔਰ ਕਿਲਕਣਤਾ ਸੇ ਭਰਾ ਏਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਕਾਂ ਹੈ। ਚਾਂਦਨੀ ਰਾਤ ਥੀ। ਏਕ ਘੁੜਸਵਾਰ ਕਿਸੀ ਜ਼ਗਲ ਮੈਂ ਸਥਿਤ ਏਕ ਸੁਨਸਾਨ ਮਕਾਨ ਪਰ ਪਹੁੰਚਾ। ਵਹ ਅਪਨੇ ਘੋੜੇ ਸੇ ਨੀਚੇ ਤਤਰਾ ਔਰ ਤਥਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਟਖਟਾਇਆ। ਤਥਕੇ ਪੁਕਾਰ ਕਰ ਪ੍ਰਣਾ ਕਿ ਕਿਆ ਕੋਈ ਵਹਾਂ ਘਰ ਦੇ ਅਨੰਦ ਥਾ। ਜਬ ਘੁੜਸਵਾਰ ਤੱਜ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਆ ਕਰ ਰਹਾ ਰਹਾ ਥਾ ਤੋਂ ਤਥਕਾ ਘੋੜਾ ਵਹਾਂ ਜ਼ਗਲ ਮੈਂ ਤਹਾਂ ਹੁੰਈ ਘਾਸ ਪਰ ਮੁਹ ਮਾਰ ਰਹਾ ਥਾ। ਚਾਰੋਂ ਓਰੇ ਮ੃ਤ੍ਯੁ ਸਮਾਨ ਸ਼ਾਨਤੀ ਛਾਈ ਹੁੰਈ ਥੀ।

ਜਬ ਘੁੜਸਵਾਰ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਟਖਟਾਇਆ ਤੋਂ ਏਕ ਪਥਕੀ ਬੁਰਜੀ ਮੈਂ ਸੇ ਫਡ-ਫਡ ਕਰਤਾ ਹੁਆ ਬਾਹਰ ਤਡ ਆਇਆ। ਵਹ ਯਾਤ੍ਰੀ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਊਪਰ ਸੇ ਤਡਤਾ ਹੁਆ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਯਾਤ੍ਰੀ ਨੇ ਦੂਜੀ ਬਾਰ ਫਿਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਟਖਟਾਇਆ। ਤਥਕੇ ਫਿਰ ਪੁਕਾਰ ਕਰ ਪ੍ਰਣਾ ਕਿ ਕਿਆ ਕੋਈ ਅਨੰਦ ਥਾ। ਕਿਸੀ ਨੇ ਭੀ ਯਾਤ੍ਰੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕਾ ਤੱਜ ਨ ਦਿਇਆ। ਨ ਹੀ ਕਿਸੀ ਨੇ ਪਤਾਂ ਕੀ ਜ਼ਾਲਰ ਯੁਕਤ ਖਿੱਡਕੀ ਮੈਂ ਸੇ ਯਹ ਜਾਨਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਬਾਹਰ ਜ਼ਾਂਕਾ ਕਿ ਵਹਾਂ ਕੌਨ ਥਾ। ਯਾਤ੍ਰੀ ਤਲਜ਼ਨ ਮੈਂ ਪਡਾ ਹੁਆ ਥਾ। ਤਥਕੀ ਭੂਰੀ-ਭੂਰੀ ਆਂਖੋਂ ਥੀਂ। ਵਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਪ੍ਰਤੀਕਿਆ ਕਰਤਾ ਹੁਆ ਖਡਾ ਰਹਾ।

ਧੁਧਿ ਕਿਸੀ ਨੇ ਭੀ ਯਾਤ੍ਰੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕਾ ਤੱਜ ਨ ਦਿਇਆ, ਪ੍ਰੇਤ-ਆਤਮਾਵਾਂ ਦੇ ਏਕ ਝੁੰਡ ਵਹਾਂ ਪਰ ਤਥਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੀ ਸੁਨਨਾ ਹੁਆ ਖਡਾ ਥਾ। ਯੇ ਛਾਧਾਮਾਤ੍ਰ ਸੁਨਨੇ ਵਾਲੇ ਤਥਕੇ ਏਕਾਨਤ ਘਰ ਮੈਂ ਰਹਤੇ ਥੇ। ਵੇ ਚਾਂਦਨੀ ਦੀ ਖਾਮੀ ਮੈਂ ਤਥਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੀ ਸੁਨਨੇ ਹੁਏ ਵਹਾਂ ਖਡੇ ਥੇ। ਤਨਿਆਂ ਆਦਮੀ ਦੀ ਦੁਨਿਆ ਸੇ ਆ ਰਹੀ ਵਹ ਆਵਾਜ਼ ਸਪ਷ਟ ਰੂਪ ਸੇ ਸੁਨਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਥੀ। ਘਰ ਦੇ ਅਨੰਦ ਦੀ ਓਰੇ ਅੰਧੇਰੀ ਸੀਫ਼ਿਆਂ ਥੀਂ। ਯੇ ਸੀਫ਼ਿਆਂ ਨੀਚੇ ਕੀ ਓਰ ਜਾ ਕਰ ਏਕ ਬਡੇ ਕਮਰੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਂਦੀਆਂ ਥੀਂ। ਯਹ ਏਕ ਖਾਲੀ ਕਮਰਾ ਥਾ। ਮੜਦਮ ਸੀ ਚਾਂਦਨੀ ਤਨ ਪਰ ਪਡ ਰਹੀ ਥੀ। ਇਨ ਸੀਫ਼ਿਆਂ ਦੇ ਪਤਾਂ ਮੈਂ ਜ਼ਾਂਕ ਰਹੇ ਥੇ। ਅਚਾਨਕ ਤਥਕੀ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਫਿਰ ਖਟਖਟਾਇਆ। ਇਸ ਬਾਰ ਤਥਕੇ ਪਹਲੇ ਸੇ ਭੀ ਕਿਯਾ। ਤਥਕੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵੇ ਤਥਕੀ ਸਨਦੇਸ਼ ਤਥਕੇ ਘਰ ਮੈਂ ਰਹਨੇ ਵਾਲੋਂ ਦੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾਂਦੇ। ਤਥਕੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਤਨਿਆਂ ਬਤਲਾ ਦੇਨਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਅਪਨਾ ਪ੍ਰਣ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਯਹਾਂ ਆਇਆ ਥਾ ਕਿਨ੍ਤੁ ਕਿਸੀ ਨੇ ਭੀ ਤੱਜ ਨ ਦਿਇਆ।”

ਯਾਤ੍ਰੀ ਦੇ ਇਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੁਨਨੇ ਦੇ ਬਾਦ ਭੀ ਤਨ ਛਾਧਾਮਾਤ੍ਰ ਸੁਨਨੇ ਵਾਲੋਂ ਨੇ ਕੋਈ ਹਰਕਤ ਨ ਕੀ। ਤਨਿਆਂ ਯਾਤ੍ਰੀ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਗਿਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਤੀਕ ਸ਼ਬਦ ਸਪ਷ਟ ਰੂਪ ਸੇ ਸੁਨਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਥੀ। ਤਥਕੇ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਤਥਕੇ ਦੀ ਪਾਸ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਗੁੰਜ ਰਹੇ ਥੇ। ਯਾਤ੍ਰੀ ਦੇ ਅਤਿਰਿਕਤ ਪੈਰ ਦੀ ਰਕਾਬ ਪਰ ਰਖੇ ਜਾਨੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਨੀ। ਤਨਿਆਂ ਜ਼ਗਲ ਦੀ ਪਥਰੀਲੀ ਧਰਤੀ ਪਰ ਪਡ ਰਹੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੀ ਸੁਨਾ। ਵਹ ਘੁੜਸਵਾਰ ਯਾਤ੍ਰੀ ਵਹਾਂ ਦੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਔਰ ਦੌੜ ਕੇ ਦੂਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਘੋੜੇ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸ਼ੀਂਗ ਵੀ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਤਥਕੇ ਦੇ ਸੁਨਨੇ ਦੇ ਬਾਅਦ ਭੀ ਤਨ ਛਾਧਾਮਾਤ੍ਰ ਸੁਨਨੇ ਵਾਲੋਂ ਨੇ ਕੋਈ ਹਰਕਤ ਨ ਕੀ।

ਯਾਤ੍ਰੀ ਦੇ ਇਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੁਨਨੇ ਦੇ ਬਾਅਦ ਭੀ ਤਨ ਛਾਧਾਮਾਤ੍ਰ ਸੁਨਨੇ ਵਾਲੋਂ ਨੇ ਕੋਈ ਹਰਕਤ ਨ ਕੀ। ਤਨਿਆਂ ਯਾਤ੍ਰੀ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਗਿਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਤੀਕ ਸ਼ਬਦ ਸਪ਷ਟ ਰੂਪ ਸੇ ਸੁਨਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਥੀ। ਤਥਕੇ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਤਥਕੇ ਦੀ ਪਾਸ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਗੁੰਜ ਰਹੇ ਥੇ। ਯਾਤ੍ਰੀ ਦੇ ਅਤਿਰਿਕਤ ਪੈਰ ਦੀ ਰਕਾਬ ਪਰ ਰਖੇ ਜਾਨੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਨੀ। ਤਨਿਆਂ ਜ਼ਗਲ ਦੀ ਪਥਰੀਲੀ ਧਰਤੀ ਪਰ ਪਡ ਰਹੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੀ ਸੁਨਾ। ਵਹ ਘੁੜਸਵਾਰ ਯਾਤ੍ਰੀ ਵਹਾਂ ਦੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਔਰ ਦੌੜ ਕੇ ਦੂਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਘੋੜੇ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸ਼ੀਂਗ ਵੀ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਤਥਕੇ ਦੇ ਸੁਨਨੇ ਦੇ ਬਾਅਦ ਭੀ ਤਨ ਛਾਧਾਮਾਤ੍ਰ ਸੁਨਨੇ ਵਾਲੋਂ ਨੇ ਕੋਈ ਹਰਕਤ ਨ ਕੀ।